

همایش ملی
(۱۰)

بنیاد ایران‌شناسی
انتشارات
(۱۸)

مجموعه مقالات

نخستین همایش ملی ایران‌شناسی

۲۷ - ۳۰ خردادماه ۱۳۸۱

هنر و باستان‌شناسی

جلد دوم

۱۳۸۳

سنت تدفین در آیین زرتشتی:
اُستودان‌های ساسانی منطقه لایرد، فارس

علیرضا عسگری چاوردی

سنت دفن آیین زرتشتی، براساس آنچه در اوستا ذکر شده، در ایران باستان رواج داشته است.^۱ طبق این سنت، پیروان دین زرتشتی از دوره هخامنشی تا اواخر دوره ساسانی، به روش‌های مختلف، مردگان خود را به خاک می‌سپرند.^۲ بدیهی است که این خاک‌سپاری یا دفن در چارچوب اصل کلی دین زرتشت، یعنی پرهیز از آلودن خاک، آب و باد صورت می‌گرفت.^۳ به این منظور، مردگان را در گورهای صخره‌ای، حفره‌ها، طاقچه‌ها یا خمره‌ها دفن می‌کردند.^۴ براساس آنچه در وندیداد گفته شده، شیوه دفن به‌توان مالی افراد بستگی داشته است.^۵ اینکه اشخاص در یک گور سلطنتی، همانند مقابر سلاطین هخامنشی، یا در یک گور ساده دفن شوند، با توجه به معیارهای شخصی افراد و همچنین اوضاع مذهبی، اجتماعی و سیاسی روزگار هخامنشی، اشکانی و ساسانی در مناطق مختلف ایران، می‌توانست متفاوت باشد.^۶

یکی از این روش‌ها، استفاده از طاقچه‌های کنده شده در دامنه صخره‌ها بوده که به اصطلاح دَخَمَک یا اُستودان (استخوان‌دان) نامیده می‌شد.^۷ در بررسی‌های باستان‌شناختی شهرستان لایرد، در جنوب استان فارس، نمونه‌های متعددی از این نوع

استودان‌ها شناسایی شد.

بررسی روشمند محوطه‌های باستانی این حوزه در زمستان ۱۳۷۹ ش، در چارچوب طرح پژوهشی دانشگاه تهران و سازمان میراث فرهنگی (فارس) صورت گرفت. این بررسی با هدف شناخت استقرارهای این حوزه، از دوره پیش از تاریخ تا دوره‌های تاریخی، در سه دشت به مساحت ۵۶۸۳/۴ کیلومتر مربع انجام شد. در این بررسی فراگیر، ۷۶ محوطه باستانی، شناسایی گردید. * (نک: نقشه پراکنش محوطه‌های باستانی).

آثار موجود در دو محوطه شماره ۱۲۱ (مربع 51-70 روی نقشه) و ۱۲۵ (مربع 51-70 روی نقشه) را سازه‌های مربوط به دفن تشکیل می‌دهد که به معرفی این آثار می‌پردازیم.

۱- تنگ خوزی: Tang-i khuzy، محوطه شماره ۱۲۱، مربع 51-70

موقعیت، این محوطه در دشت جنوبی حوزه مورد بررسی، در فاصله ۲۵ کیلومتری شمال غرب شهر لامرد و در جنوب روستای خوزی در ۵۲°۵۸' طول و ۲۷°۲۷' عرض جغرافیایی قرار دارد. ارتفاع این محل نسبت به سطح دریا ۴۳۵ متر است. این محوطه در بخش کوهپایه و در دره معروف به تنگ خوزی واقع شده است.

توصیف کلی، تنگ خوزی از سه دره، به نام دره گیری (شرقی)، دره چاه گل (مرکزی) و دره بندری (غربی) تشکیل شده است. وجود چشمه‌های آب در این محل و همچنین آب یک رشته قنات باعث شده تا این بخش از کوهپایه از موقعیت زیستی مناسبی برخوردار گردد. در این قسمت، حفره‌های مستطیل شکل متعددی در نمای صخره‌های اطراف این

*** از معاون محترم پژوهشی سازمان میراث فرهنگی کشور، آقای جلیل گلشن و مدیر محترم وقت پژوهشکده باستان‌شناسی آقای ناصر نوروززاده چگینی و همچنین مدیر محترم میراث فرهنگی فارس آقای بحرالعلمی و معاون پژوهشی آن اداره کل، آقای مصیب امیری به خاطر همکاری در انجام کارهای میدانی تشکر می‌کنم. همچنین لازم می‌دانم از فرماندار محترم شهرستان لامرد، آقای راستی و همچنین اعضاء محترم شورای روستای خوزی به ویژه آقای حاجی نوذری که در محل به ما باری رساندند، سپاسگزاری کنم.

دره‌ها کنده شده است که این صخره‌ها از جنس سنگ حفره چهارگوش در آنها به سرعت انجام شده است که در اینجا به عنوان «استودان» یاد می‌شود. امروزه، بخش استودان در بخش پایین دامنه بزرگی روی هم انباشته شده ناگهانی، از محل اصلی حفره باقی مانده به شرح زیر قابل استودان‌های شماره ۱۲۱

قرار دارند. (نک: به تصویر به کلی دچار فرسایش شده استودان‌ها به شکل حفره به راحتی میسر نیست، به ۵ متر و ارتفاع استودان‌ها درونی این استودان‌ها به شماره ۲: ۱۵۰ در ۱۴۰ و سه متری از یکدیگر قرار استودان شماره ۱ و ۳ قرار آنچه نمایان است به طور

استودان شماره ۴، این بندری و در محل شروع این به همین دلیل دسترسی به

دره‌ها کنده شده است که امروزه تنها بقایای حداکثر ده نمونه از آنها قابل تشخیص است. این صخره‌ها از جنس سنگ‌های رسوبی نرم هستند و به همان اندازه که کار کنندن یک حفره چهارگوش در آنها به سهولت امکان‌پذیر بوده، عمل فرسایش آنها نیز در طی زمان به سرعت انجام شده است. این حفره‌های مستطیل شکل عمودی یا طاقچه‌های سنگی که در اینجا به عنوان «استودان یا دَخمک» معرفی می‌گردد، در محل از آن‌ها به نام چله‌گاه یاد می‌شود. امروزه، بخش زیرین این استودان‌ها به کلی دچار فرسایش شده و از بین رفته است. در بخش پایین دامنه این صخره‌ها و در کف دره‌های این قسمت، قطعه سنگ‌های بزرگی روی هم انباشته شده که احتمالاً این قطعه سنگ‌ها بر اثر فرسایش یا لرزشی ناگهانی، از محل اصلی خود جدا شده است. بخش بیرون و درون این استودان‌ها از آنچه باقی مانده به شرح زیر قابل توصیف است. (نک: تصویر استودان‌های شماره یک تا ۱۰).

استودان‌های شماره ۱، ۲ و ۳، این استودان‌ها در نمای عمودی بخش غربی دره بندری قرار دارند. (نک: به تصویر استودان‌های شماره ۱، ۲، ۳). بخش بیرونی هر سه استودان به کلی دچار فرسایش شده و هیچ اثری از نمای آنها باقی نمانده است. بخش درونی این استودان‌ها به شکل حفره‌هایی کم عمق مشاهده می‌شود. دسترسی به این دخمه‌ها به راحتی میسر نیست، به این دلیل که ارتفاع استودان شماره ۱ و ۲ از کف دره، در حدود ۵ متر و ارتفاع استودان شماره ۳، نزدیک به ۱۲ متر است. ابعاد فضای چهارگوش بخش درونی این استودان‌ها به ترتیب شماره ۱: ۱۵۰ در ۱۴۰ و عمق آن حداکثر ۴۰ سانتی متر، شماره ۲: ۱۵۰ در ۱۴۰ و عمق آن حداکثر ۳۵ سانتی متر است. این دو استودان در فاصله سه متری از یکدیگر قرار گرفته‌اند. استودان شماره ۳: این استودان در فاصله ۲۰ متری استودان شماره ۱ و ۲ قرار دارد. ابعاد نمای عمودی آن به ترتیب ۶۰ در ۵۰ و عمق آن از آنچه نمایان است به طور تقریبی در حدود ۲۰ سانتی متر است.

استودان شماره ۴، این استودان نیز در همان امتداد، در نمای عمودی بخش غربی دره بندری و در محل شروع این دره قرار دارد. ارتفاع آن از کف دره نزدیک به ۷ متر است و به همین دلیل دسترسی به آن به سهولت امکان‌پذیر نیست. نمای بیرونی آن به شدت

تازان ۱۳۷۹ ش، در چارچوب (فارس) صورت گرفت. این پیش از تاریخ تا دوره‌های انجام شد. در این بررسی نقشه پراکنش محوطه‌های

ی نقشه) و ۱۲۵ (مربع 51-70 به معرفی این آثار می‌پردازیم.

بع 51-70

رسی، در فاصله ۲۵ کیلومتری ۵۲۵۸ طول و ۲۷'۲۷ عرض ۴۳۵ متر است. این محوطه در است.

سرقی)، دره چاه گل (مرکزی) و آب در این محل و همچنین آب عیت زیستی مناسبی برخوردار در نمای صخره‌های اطراف این

کنش و مدیر محترم وقت پژوهشکده فرهنگ‌های فارس آقای بحرالعلومی و نام کارهای میدانی تشکر می‌کنم. و همچنین اعضاء محترم شورای سپاسگزاری کنم.

فرسایش پیدا کرده و بخش درونی آن به صورت حفره‌ای چهارگوش و عمودی به ابعاد تقریبی ۶۰ در ۵۰ و عمق حداکثر ۱۵ سانتی‌متر نمایان است.

استودان‌های شماره ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ در تنگ خوزی و در محل شروع دژه‌گیری (دره شرقی)، در جانب شرقی آن، در ارتفاع ۳ متری از کف دره قرار دارند.

استودان شماره ۵، دهانه ورودی آن به شکل چارچوبی عمودی به ابعاد ۶۰ در ۵۰ سانتی‌متر است. دور تا دور دهانه ورودی، دو ردیف قاب چهارگوش تو در تو حجاری شده که نمای استودان را تشکیل می‌دهد. ابعاد اولین ردیف قاب چهارگوش دور دهانه ۷۰ در ۶۰ و دومین ردیف ۸۰ در ۷۰ سانتی‌متر است. پهنای هرکدام از این قاب‌ها ۱۰ سانتی‌متر است. در دو ردیف افقی بخش بالای دهانه ورودی، تزیینات مثلث شکل توپری کنده‌کاری شده است. اندازه هرکدام از این تزیینات مثلث شکل در ضلع قاعده ۸ و ارتفاع هرکدام از آنها ۱۰ سانتی‌متر است. به این ترتیب در ردیف بیرونی، ۹ و در ردیف داخلی، ۷ مثلث توپر ایجاد شده است.

فضای درونی این استودان به شکل حفره‌ای چهارگوش به ابعاد ۷۰ در ۶۰ و عمق ۶۰ سانتی‌متر است. زوایای گوشه‌ها در این قسمت، در محل ارتباط کف یا سقف با دیوارهای اطراف، راست گوشه نیست و با کمی انحناء ایجاد شده است.^۳ همچنین در فضای داخلی این استودان در بخش کف، سوراخی به قطر ۲۰ سانتی‌متر مشاهده می‌شود. این سوراخ، پس از ۱۵ سانتی‌متر عمق به یک فضای بزرگ‌تر باز می‌شود. متأسفانه، بخش زیرین کف استودان در امتداد این سوراخ بر اثر فرسایش از بین رفته است.

بین دو استودان شماره ۵ و ۶، آثاری از بقایای یک فضای مستطیل شکل وجود دارد که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. ابعاد تقریبی این حفره عمودی ۶۰ در ۵۰ سانتی‌متر است، اما به یقین نمی‌توان این قسمت را به عنوان یک استودان مطرح کرد. هرچند که این

۳. این وضعیت در گورهای صخره‌ای دوره هخامنشی در «نقش رستم» یا در استودان‌های دوره ساسانی به‌طور معمول مشاهده می‌شود. نک: Calmayer, "Das Grabrelief Von Ravansar", p.75

قسمت برای ایجاد یک

استودان شماره ۶، این

همان امتداد قرار دارد.

قسمت همانند استودان

نیز در دو ردیف افقی، تو

کنده‌کاری شده در ردیف

استودان به صورت حفره

شماره ۵ بوده است) که

استودان شماره ۷، این

بخش زیرین آن بر اثر فرسایش

ورودی آن، از آنچه باقی

قاب عمودی آن تنها ۳۰

در توی چهارگوشی در

ردیف تزیینات مثلث شکل

قسمت ۸ و در ردیف دور

استودان به کلی از بین رفته

قطعه سنگ‌هایی که از

است. آثار بخشی از یک

مشاهده می‌شود که احتمالاً

استودان شماره ۸، ۹ و

۷ قرار دارند. این استودان

داخلی آنها باقی مانده است

استودان‌های شماره ۵ و ۶

قسمت برای ایجاد یک استودان مناسب بوده است.

استودان شماره ۶، این استودان به فاصله دو متر در جنوب استودان شماره ۵ و در همان امتداد قرار دارد. ابعاد دهانه ورودی آن ۶۰ در ۵۰ سانتی متر است. دور تا دور این قسمت همانند استودان قبلی با دو ردیف قاب تو در تو حجاری شده و در بخش بالای آن نیز در دو ردیف افقی، تزئینات مثلث شکلی ایجاد شده است. تعداد این مثلث‌های توپر کنده کاری شده در ردیف بیرونی ۱۰ و ردیف داخلی ۸ عدد است. فضای داخلی این استودان به صورت حفره‌ای چهارگوش بوده (احتمالاً ابعاد این قسمت همانند استودان شماره ۵ بوده است) که به دلیل فرسایش، بخش کف آن به کلی از بین رفته است.

استودان شماره ۷، این استودان در فاصله ۲ متری جنوب استودان شماره ۶ قرار دارد. بخش زیرین آن بر اثر فرسایش به کلی تخریب شده و از بین رفته است. ابعاد دهانه ورودی آن، از آنچه باقی مانده به ترتیب بخش افقی سطح بالای آن ۵۰ و از چارچوب قاب عمودی آن تنها ۳۰ سانتی متر باقی مانده است. نمای این استودان نیز با قاب‌های تو در تو چهارگوشی در اطراف دهانه ورودی تزئین شده بوده است که امروزه تنها دو ردیف تزئینات مثلث شکل بخش بالای آن به جای مانده است. در ردیف بیرونی این قسمت ۸ و در ردیف داخلی آن، ۶ مثلث توپر تزئینی وجود دارد. فضای داخلی این استودان به کلی از بین رفته است.

قطعه سنگ‌هایی که از این صخره جدا شده در حاشیه دره روی هم انباشته شده است. آثار بخشی از یک قاب چهارگوش حجاری شده روی یکی از این قطعه سنگ‌ها مشاهده می‌شود که احتمالاً متعلق به استودان‌های این قسمت است.

استودان شماره ۸، ۹ و ۱۰، در همین قسمت و در فاصله یک متری از استودان شماره ۷ قرار دارند. این استودان‌ها به کلی دچار فرسایش شده و تنها آثار ناچیزی از حفره داخلی آنها باقی مانده است. احتمالاً این استودان‌ها از وضعیت مشابهی همانند استودان‌های شماره ۵ و ۶ برخوردار بوده‌اند.

چهارگوش و عمودی به ابعاد

در محل شروع درّه گیری (دره قرار دارند.

عمودی به ابعاد ۶۰ در ۵۰ چهارگوش تو در تو حجاری قاب چهارگوش دور دهانه ای هر کدام از این قاب‌ها ۱۰ و دی، تزئینات مثلث شکل مثلث شکل در ضلع قاعده ۸ ردیف بیرونی، ۹ و در ردیف

به ابعاد ۷۰ در ۶۰ و عمق ۶۰ ل ارتباط کف یا سقف با یاد شده است. * همچنین در قطر ۲۰ سانتی متر مشاهده فضای بزرگ‌تر باز می‌شود. بر اثر فرسایش از بین رفته

ی مستطیل شکل وجود دارد عمودی ۶۰ در ۵۰ سانتی متر مان مطرح کرد. هر چند که این

استودان‌های دوره ساسانی به طور Calmayer, "Das Grabrelief Von

۲- سنگ چله‌گاه: Sang-i cillih gah، محوطه شماره ۱۲۵، مربع 51-70

موقعیت، این محوطه در دشت جنوبی حوزه مورد بررسی، در فاصله ۱۲ کیلومتری شمال شهر لامرد و در جنوب شرقی روستای خالده در $53^{\circ}07'$ طول و $27^{\circ}27'$ عرض جغرافیایی قرار دارد. ارتفاع این محل نسبت به سطح دریا ۴۳۰ متر است. این محوطه در حاشیه شمالی دشت و در بخش کوهپایه واقع شده است. (نک: تصویر استودان‌های شماره یک و دو).

توصیف کلی، در بخش کوهپایه‌ای جنوب شرقی روستای خالده، قطعه سنگ صخره‌ای بزرگی به ابعاد تقریبی ۵ در ۴ و ارتفاع ۴ متر وجود دارد. * نمای شرقی این صخره کنده کاری و مسطح شده و دو حفره مستطیل شکل عمودی در آن ایجاد شده است. به موازات این دو حفره، در بخش مسطح روی صخره نیز دو حفره مستطیل شکل افقی کنده شده است. در اینجا، ابتدا حفره‌ها یا طاقچه‌های عمودی در نمای صخره و سپس حفره‌های مستطیل شکل افقی در سطح این صخره، معرفی می‌گردد.

حفره‌های مستطیل شکل عمودی در نمای صخره

در نمای شرقی صخره، دو حفره مستطیل شکل وجود دارد که حفره یا طاقچه سمت راست به نام استودان شماره ۱ و سمت چپ به نام استودان شماره ۲ می‌شناسیم. استودان شماره ۱، این استودان در نمای شرقی صخره و در ارتفاع دو متری از سطح زمین قرار دارد. متأسفانه جانب سمت چپ دهانه ورودی آن شکسته شده است. دهانه ورودی این استودان به شکل چارچوبی عمودی به ابعاد ۶۵ در ۴۰ سانتی‌متر است. در نمای این قسمت، دور تا دور دهانه ورودی، سه ردیف قاب چهارگوش تو در تو حجاری

۵. در این محل، قطعه سنگ‌های صخره‌ای متعددی پراکنده است که از کوه مقابل این قسمت فرو غلبیده است. بزرگ‌ترین قطعه سنگ صخره‌ای موجود در این محل به سنگ چله‌گاه معروف است که بنا به اعتقادات محلی به خاطر ایجاد زایش و باروری در زنان به چله‌گاه نام‌گذاری شده است. در مواردی نیز از آن به عنوان «سنگ حضرت مریم» نام برده می‌شود.

رسی، در فاصله ۱۲ کیلومتری
۵۳°۰۷' طول و ۲۷°۲۷' عرض
۴۳۰ متر است. این محوطه در
تک: تصویر استودان‌های

روستای خالده، قطعه سنگ
وجود دارد. * نمای شرقی این
کل عمودی در آن ایجاد شده
فره نیز دو حفره مستطیل شکل
بای عمودی در نمای صخره و
معرفی می‌گردد.

دارد که حفره یا طاقچه سمت
شماره ۲ می‌شناسیم.

و در ارتفاع دو متری از سطح
آن شکسته شده است. دهانه
۶۵ در ۴۰ سانتی متر است. در
چهارگوش تو در تو حجاری

به مقابل این قسمت فرو غلتیده است.
موقوف است که بنا به اعتقادات محلی
مباردی نیز از آن به عنوان «سنگ

گردیده است. بخش پایین این قاب‌های تو در تو، در یک خط افقی با چارچوب دهانه ورودی استودان هم‌سطح شده است. ابعاد اولین ردیف قاب چهارگوش دور دهانه ۸۵ در ۷۰، دومین ردیف ۱۱۰ در ۹۵ و سومین ردیف ۱۳۵ در ۱۱۵ سانتی متر است. پهنای هرکدام از این قاب‌ها نیز بین ۸ تا ۱۲ سانتی متر است. در اولین و دومین ردیف افقی بخش بالای دهانه استودان، تزیینات مثلث شکل توپری کنده کاری شده است. اندازه هرکدام از این تزیینات مثلث شکل در ضلع قاعده ۱۲ و ارتفاع هرکدام ۸ سانتی متر است. بخشی از تزیینات مثلث شکل به دلیل شکسته شدن جانب چپ دهانه استودان، از بین رفته و امروزه تنها ۲ مثلث تزیینی در ردیف اول و ۷ مثلث تزیینی در ردیف دوم باقی مانده است. به نظر می‌رسد که تعداد واقعی این تزیینات در ردیف اول ۶ و در ردیف دوم، ۸ عدد بوده است.

بخش داخلی این استودان، به صورت حفره‌ای چهارگوش با سقفی قوسی شکل ایجاد شده است. بخش کف به صورت مسطح به ابعاد ۲ در ۱/۴۰ متر و ارتفاع سقف از بخش مسطح کف، حداکثر ۷۵ سانتی متر است. در بخش مرکزی کف این استودان، حفره‌ای چهارگوش به ابعاد ۶۰ در ۵۰ و عمق ۶۰ سانتی متر وجود دارد. به گونه‌ای که ارتفاع فضای درونی استودان، از کف این حفره چهارگوش تا انحنا قوس سقف به ۱/۳۵ متر می‌رسد. همچنین در بخش انتهایی کف مسطح استودان، در گوشه سمت چپ آن، سکویی به ابعاد ۵۰ در ۲۴ و ارتفاع ۴ سانتی متر ایجاد شده است.

استودان شماره ۲، این استودان در امتداد استودان شماره ۱ و در فاصله یک متری سمت چپ آن قرار دارد. دهانه ورودی این استودان به شکل چارچوبی عمودی به ابعاد ۶۵ در ۵۰ سانتی متر است. نمای اطراف دهانه ورودی آن ساده نگه داشته شده و هیچ تزیینی مشاهده نمی‌شود. تنها نکات مورد توجه در این قسمت، شیاری است که به موازات سطح افقی در بخش پایین دهانه ورودی استودان ایجاد شده است. این شیار بر اثر تخریب از بین رفته و تنها بخشی از آن در گوشه سمت راست باقی مانده است. درازای این شیار از آنچه باقی مانده ۴۷ و پهنای سطح آن ۵ سانتی متر است. علاوه

براین، در لبه سطح افقی بخش بالای دهانه استودان نیز یک شیار یا فاق به موازات دهانه به‌درازای ۵۰، پهنای ۳ و عمق ۲ سانتی‌متر وجود دارد.

بخش داخلی این استودان، به‌صورت حفره‌ای چهارگوش با سقفی قوسی شکل ایجاد شده است. ارتباط سقف با دیوارهای اطراف با انحناء گوشه‌ها صورت گرفته و به‌همین ترتیب، دیواره انتهایی آن نیز قوسی شکل‌کننده شده است. کف استودان به‌صورت مسطح به‌ابعاد ۱۳۰ در ۱۱۰ و ارتفاع سقف حداکثر ۱۹۰ سانتی‌متر است. همچنین، سطح کف این استودان در حدود ۱۰ سانتی‌متر پایین‌تر از سطح افقی دهانه ورودی قرار دارد.

به‌طورکلی، کنده‌کاری در بخش داخلی هر دو استودان به‌خوبی صورت گرفته است. به‌گونه‌ای که به‌نظر می‌رسد پس از کندن، سطح دیوارها، سقف و بخش کف با استفاده از ابزاری صاف و صیقلی شده است.

حفره‌های مستطیل شکل افقی در سطح صخره

این حفره‌های مستطیل شکل افقی به‌ترتیب شماره ۱ و شماره ۲، در امتداد همان حفره‌های مستطیل شکل عمودی و در سطح روی صخره قرار دارند. بنابراین، به‌ترتیب شماره ۱ و شماره ۲ (از راست به‌چپ) به‌توصیف هرکدام می‌پردازیم.

حفره مستطیل شکل افقی شماره ۱، به‌موازات دهانه استودان شماره ۱ در نمای صخره، حفره‌ای مستطیل شکل به‌ابعاد ۱۰۸ در ۵۰ سانتی‌متر در سطح افقی بخش بالای صخره قرار دارد. عمق این حفره در دو گوشه آن ۳۵ و در مرکز آن ۵۰ سانتی‌متر است.

حفره مستطیل شکل افقی شماره ۲، به‌همین ترتیب، به‌موازات دهانه استودان شماره ۲ در نمای صخره، حفره‌ای مستطیل شکل به‌ابعاد ۹۰ در ۴۰ سانتی‌متر در سطح افقی بخش بالای صخره قرار دارد. عمق این حفره در گوشه سمت راست ۳۲ و در سایر قسمت‌ها، حداکثر ۳۶ سانتی‌متر است.

دو حفره مستطیل شکل سطح صخره به‌فاصله ۶۵ سانتی‌متر از یکدیگر قرار دارند.

کنده‌کاری درون این دو سطح کمتر توجه شده است. پهن و نوک تیز استفاده شده قلم‌های لبه پهن بیشتر بر این همچنین در این محوطه

شماره ۱ و ۲ در آن قرار یک متر وجود دارد. در سانتی‌متر از یکدیگر این به‌ترتیب حفره شماره ۱ (سمت چپ) به‌ابعاد ۱۰۵ محدودده‌ای به‌ابعاد ۱۰

از بخش مرکزی این حفره

حفره شماره ۱، ۳۶

قسمت‌ها در بخش سطح

سطح صخره اصلی است

حفره‌های مستطیل شکل

جسد، در سنت خاک

سنت‌های گذشته در

درباره گاهنگاری این

ابعاد دهانه ورودی آن

مستطیل شکل‌کننده

ناحیه مرودشت فارس

کننده کاری درون این دو حفره با استفاده از کلنگی نوک‌تیز صورت گرفته و به برداخت سطح کمتر توجه شده است. به‌طور کلی، در ساخت این استودان‌ها، از دو نوع قلم لبه پهن و نوک تیز استفاده شده است. قلم‌های نوک تیز برای کنده کاری بخش‌های درونی و قلم‌های لبه پهن بیشتر برای حجاری نمای استودان‌ها به‌کار رفته است.

همچنین در این محوطه به فاصله ۳۲ متری شمال شرقی صخره اصلی که استودان‌های شماره ۱ و ۲ در آن قرار دارند، سنگ صخره‌ای دیگری به ابعاد تقریبی ۳ در ۲ و ارتفاع یک متر وجود دارد. در سطح این صخره، دو حفره مستطیل شکل افقی به فاصله ۵۰ سانتی‌متر از یکدیگر ایجاد شده است. ابعاد هر کدام از این حفره‌های چهارگوش به ترتیب حفره شماره ۱ (سمت راست) ۹۰ در ۵۵ و عمق ۴۰ سانتی‌متر و حفره شماره ۲ (سمت چپ) به ابعاد ۸۵ در ۵۰ و عمق ۳۳ سانتی‌متر است.

محدوده‌ای به ابعاد ۵۵ در ۱۷ و به ارتفاع ۴ سانتی‌متر در کف حفره شماره ۱، بلندتر از بخش مرکزی این قسمت، نگه داشته شده است. به‌گونه‌ای که عمق این قسمت از حفره شماره ۱، ۳۶ سانتی‌متر است. ایجاد چنین سکوی یا بخشی بلندتر نسبت به سایر قسمت‌ها در بخش مسطح کف (همان‌گونه که در حفره مستطیل شکل افقی شماره ۱ در سطح صخره اصلی مشاهده گردید) احتمالاً نشان دهنده کاربری و عملکرد خاص حفره‌های مستطیل شکل افقی است. ایجاد چنین سکویی به صورت بالشتکی در زیر سر جسد، در سنت خاک‌سپاری معاصر امری رایج است و به همین دلیل، امروزه در تداوم سنت‌های گذشته در هنگام دفن، سر فرد را بالاتر از سایر اعضا بدن قرار می‌دهند.

درباره گاهنگاری این آثار، با توجه به تزئینات مثلث شکل نمای استودان‌ها و همچنین ابعاد دهانه ورودی آن‌ها، این استودان‌ها با نمونه متعددی از طاقچه‌ها یا حفره‌های مستطیل شکل کنده شده در صخره‌های کوه حسین، رحمت، زیدون، ایوب و زاغه در ناحیه مرو دشت فارس قابل مقایسه است.* از آنجایی که این نوع سازه‌های دفن مرتبط با

* گروه، طاقچه‌های کنده شده در صخره واقع در بخش غربی کوه حسین را معرفی کرده و با توجه به کتیبه‌های

شمار یا فاق به موازات دهانه

شکل
با سقفی قوسی شکل
گوشه‌ها صورت گرفته و
شده است. کف استودان
کثر ۱۹۰ سانتی‌متر است.
ترین تر از سطح افقی دهانه

خوبی صورت گرفته است.
ف و بخش کف با استفاده از

شماره ۲، در امتداد همان
قرار دارند. بنابراین، به ترتیب
ی بردازیم.

استودان شماره ۱ در نمای
تر در سطح افقی بخش بالای
و کثر آن ۵۰ سانتی‌متر است.

زات دهانه استودان شماره ۲
۳ سانتی‌متر در سطح افقی
سمت راست ۳۲ و در سایر

ی متر از یکدیگر قرار دارند.

آیین زرتشتی به‌اواخر دوره ساسانی نسبت داده شده است،* این استودان‌ها نیز، احتمالاً مربوط به همین آیین بوده و در اواخر دوره ساسانی از آن استفاده شده است.

منابع

۱. دوستخواه، جلیل. *اوستا: کهن‌ترین سرودها و متن‌های ایرانی*، ۲ جلد، تهران، سروارید، چاپ چهارم، ۱۳۷۷. دفتر ششم، وندیداد، فردگرد، ۹۰۳، ۱۳۰۳، ۴۰۵، ۱۶۰۵، ۵۱۰۲۹، ۵۱، ۵۴۰۲۵، ۲۰۸.
۲. هرتسفلد، ارنست. *تاریخ باستانی ایران برپایه باستان‌شناسی*، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴، ص ۸۳۰۷۳. هوف، دیتریش. «گور صخره‌ای فخریکا»، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، فروهر، شماره ۹۸، ۱۳۶۲، صص ۸۱۷۰۸۰۶، بویس، تاریخ کیش زرتشت. (جلد یکم) ترجمه همایون صنعتی‌زاده. تهران، توس، ۱۳۷۶، ص ۴۴۰۴۴۸۰۱۸۳۰۱۵۶.
۳. دوستخواه، دفتر ششم: وندیداد، همان، فردگرد ۶، ۵۱۰۴۹، ۷، ۵۰۴۵.
۴. همان، وندیداد، فردگرد ۶، ۵۱۰۴۹.
۵. بویس، مری. *تاریخ کیش زرتشت* (جلد یکم)، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران، توس، چاپ دوم، ۱۳۷۶، ص ۲۴۲.
6. Shahbazi, Alireza (shapour), "Astodan" in *Encyclopaedia Iranica* (Edit by: E. yarshater, Vol 2, fasc 8 (1987), pp.851-853.

→ موجود در آنها، این استودان‌ها را به‌اواخر دوره ساسانی نسبت داده است. نک:

Gropp, "Bericht uber eine Reise in west-und sudiran", p.203-205.

همچنین در این زمینه، نک:

Vandenberge "Monuments Recemoment Decourverts en Iran Meriodional", pp.5-8.pl V; stronach, "The kuh-i shahrak Fire Altar", pp.224-226.

۱۰. در بررسی کتیبه‌های سنگ مزارهای ناحیه فارس مشخص گردیده که بیشتر این کتیبه‌ها روی سرپوش‌های دهانه ورودی استودان‌ها یا در اطراف استودان‌ها (دخمه‌ها) در نمای صخره‌ها نقر گردیده است. متن این کتیبه‌ها، اغلب نام و نسب متوفا یا دستور ساخت دخمه به‌سفارش متوفا را شامل می‌شود. بیشتر این کتیبه‌های سنگ مزار متعلق به‌سده‌های هفتم تا نهم میلادی (اول تا سوم هجری) است. مثلاً، تاریخ کتیبه اقلید برابر با ۶۳۸م، کتیبه‌های کوه حسین برابر با ۶۶۴ و یا ۶۷۵م، کتیبه دریاچه پریشان برابر با ۷۲۵م و کتیبه تل سفید در منطقه نورآباد فهلیان برابر با ۷۰۷م است. در این مورد، نک: نفضلی، *تاریخ ادبیات ایران (پیش از اسلام)*، ص ۱۰۷۰۱۰۲.

- Stronach, David. "The Kuh-i Shahrak Fire Altar" *Journal of Near Eastern Studies*, Vol 25 (1966), pp.221-227.
7. TrumPelmann, leo. "sasanian Graves And Burial custome", in *Arabie oriental, Mesopotamie Et Iran Meriodional De L'age Du fer Au Debut De la Periode Islamic*, (Edit's by: Boucharlat, Remy et Jean-Francois salles), Paris, Editions Recherche, sur les civilization, 1984, pp.317-329.
- Vandenberg, louis. "Monumemets Recemoment Decourverts en Iran Meriodional". *Bibliotheca orientalis*, Vol 10 (1953), pp.5-8,12 figs.

تند، * این استودان‌ها نیز، احتمالاً استفاده شده است.

مجله، تهران، سرواورد، چاپ چهارم، ۲۰۸، ۵۴، ۴۵.

مجله، علی‌اصغر حکمت، تهران، انجمن، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، فروهر، (مجموعه ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران،

زاده، تهران، توس، چاپ دوم، ۱۳۷۶،

6. Shahbazi, Alireza (shapour), "The kuh-i shahrak Fire Altar", *Journal of Near Eastern Studies*, fasc 8 (1987), pp.851-853.

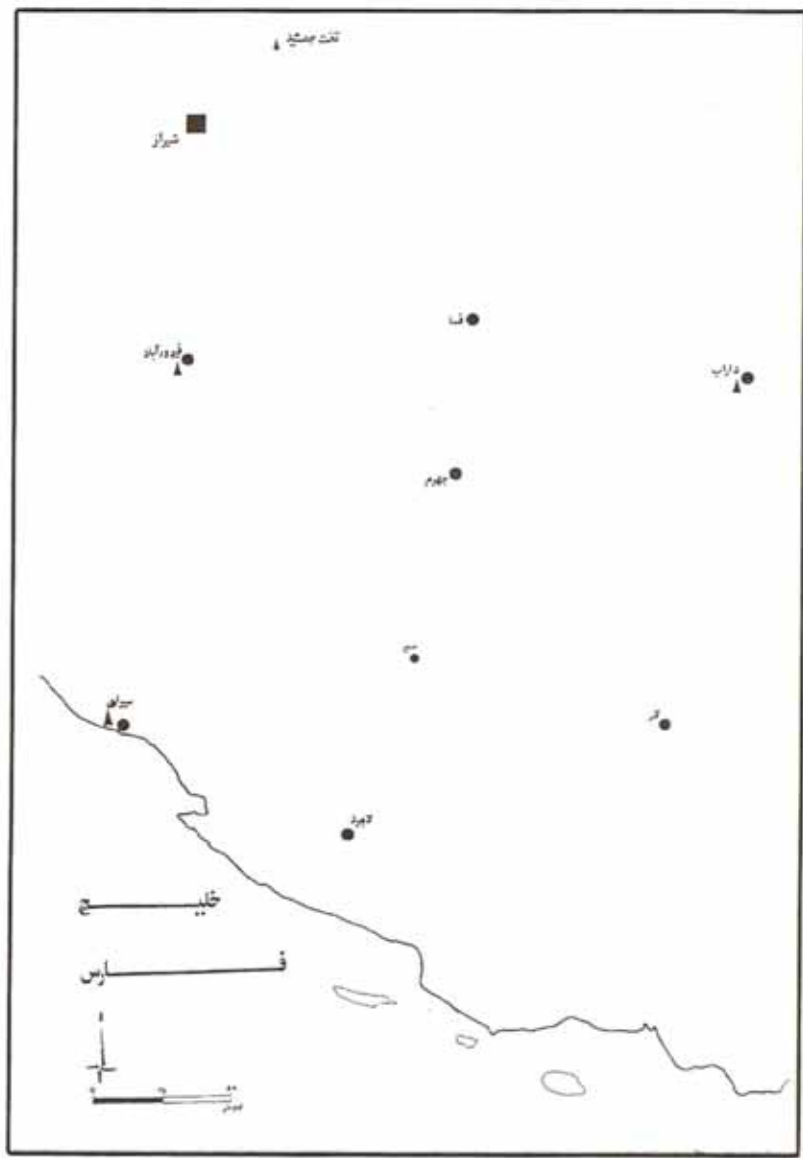
ت. نک:

Gropp, "Bericht uber eine Reise in Iran", *Journal of Near Eastern Studies*, fasc 1 (1942), pp.1-12.

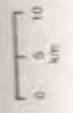
Vandenberg "Monuments Recemoment Decourverts en Iran Meriodional", *Bibliotheca orientalis*, Vol 10 (1953), pp.5-8,12 figs.

"The kuh-i shahrak Fire Altar", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol 25 (1966), pp.221-227.

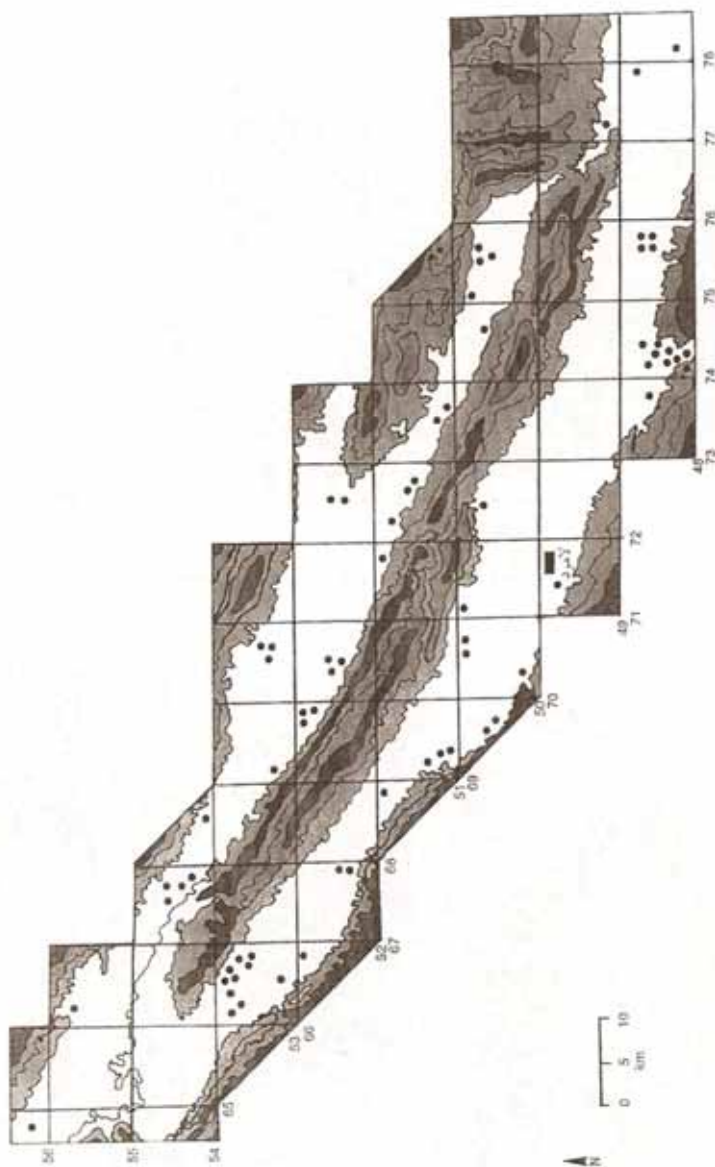
بیشتر این کتیبه‌ها روی سرپوش‌های سخره‌ها نقر گردیده است. متن این را شامل می‌شود. بیشتر این کتیبه‌های است. مثلاً، تاریخ کتیبه اقلید برابر با برابر با ۷۲۵ م و کتیبه تل سفید در تاریخ ادبیات ایران (پیش از اسلام)، ص ۱۳۷۶،

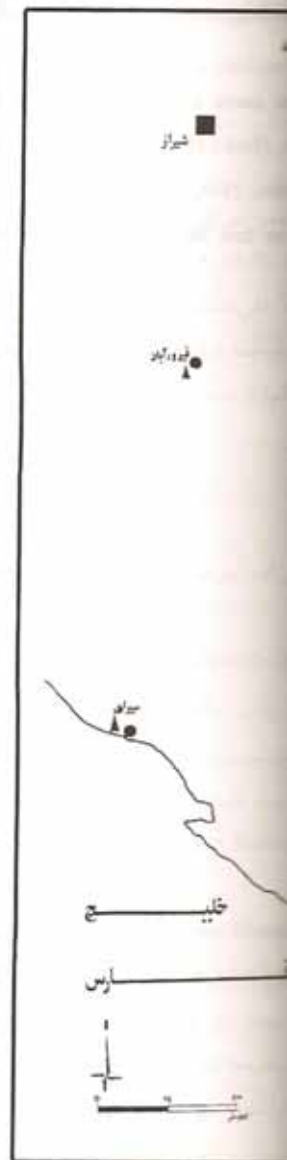
نقشه موقعیت شهرستان لامیرد، فارس

وضعیت پراکنش

وضعیت پراکنش محوطه باستانی در حوزه شهرستان لایرد، فارس

استودان‌های شماره ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ در تنگ خوزی

استودان شماره ۵

استودان شماره ۶

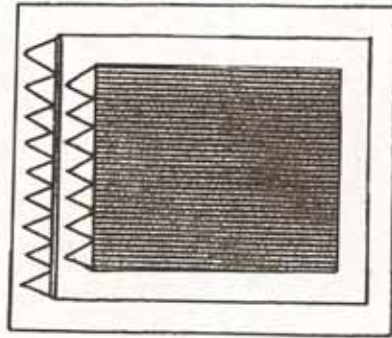
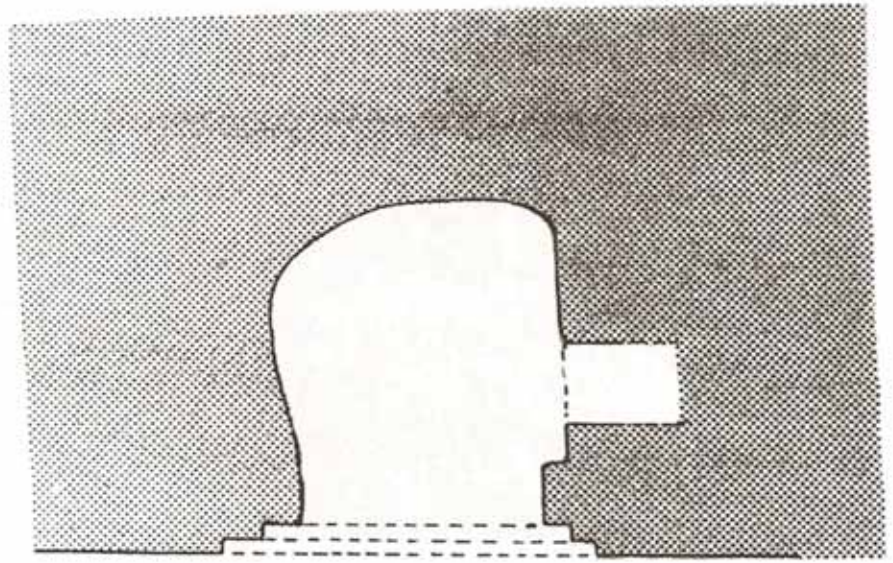
استودان شماره ۷

برتگ خوزی

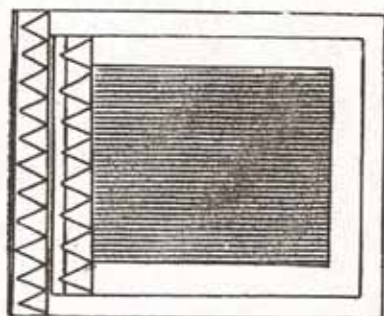
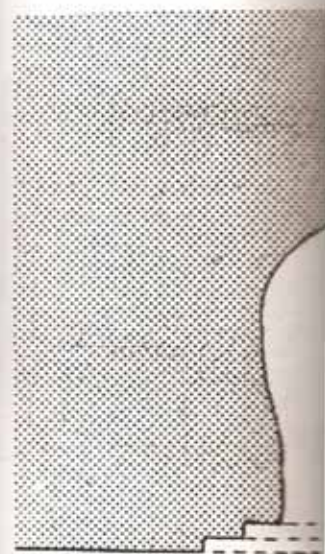
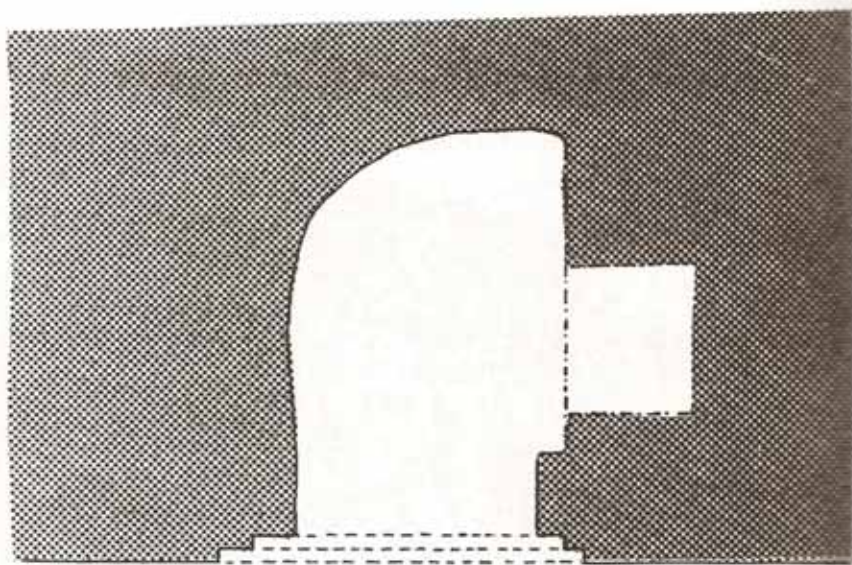

0 60 cm

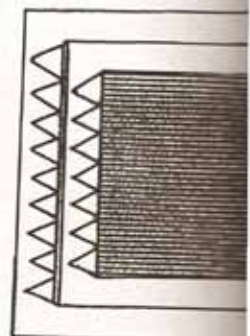
0 60 cm

نما و طرح مقطع عمودی استودان شماره ۵، تنگ خوزی

نما و طرح مقطع عمودی استودان شماره ۶، تنگ خوزی

نمای تنگ خوزی ۵

سنگ چله‌گاه: حفره‌های مستطیل شکل عمودی در نمای صخره

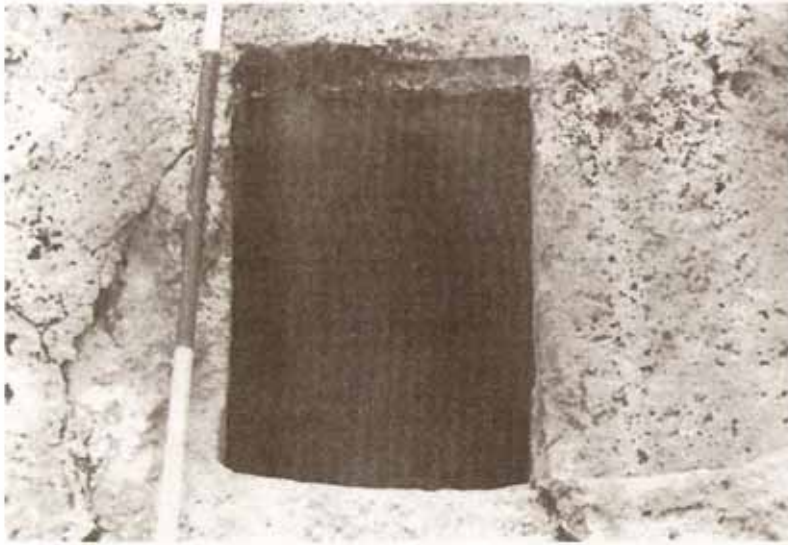

سنگ چله‌گاه: حفره‌های مستطیل شکل عمودی در نمای صخره

استودان شماره ۱

استودان شماره ۲

نمای صخره

نمای صخره

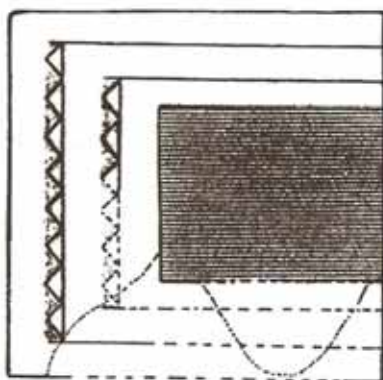
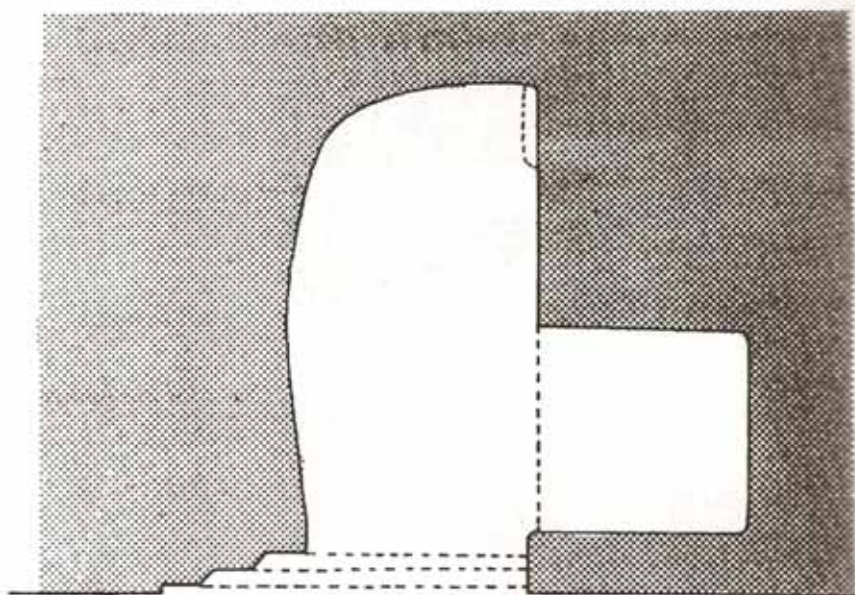
دو حفره مستطیل شکل افقی دیگر در سطح صخره‌ای در محوطه سنگ چله‌گاه

70
Cm
0

نما و

نما و طرح مقطع عمودی استودان شماره ۱، سنگ چله‌گاه

نمای در محوطه سنگ چله‌گاه

حفره‌های مستطیل شکل افقی در سطح صخره

تغییر

سابقه توسعه فیزیکی شهر
در آغاز قرن حاضر، شهر
شهری ایران بوده است (۷۲)
از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ م. شهر
جنوب در حمل و نقل کالا
آغاز مدرنیزاسیون در کشور
به تدریج برخی تغییرات
به احداث خیابان‌های جدید
به شبکه راه آهن کشوری و
برخی تغییرات در ساختار
کم حکومت مرکزی و

• اطلاعات اصلی این مقاله از

بمبایش نامه ما
(۱۰)

بنسیدایران شاسی
اشارات
(۱۸)

Proceedings of The First National Congress on Iranian Studies

17-20 JUNE 2002

Art and Archaeology

Part 2

2004

شابک: ۱-۷-۵۳-۹۶۰-۹۶۴ (دوروی آجلدی)
ISBN:964-96053-7-1(2Vol.set)

ISBN 964-96053-6-3

9 789649 605364

شابک: ۳-۶-۵۳-۹۶۰-۹۶۴
ISBN:964-96053-6-3